

Port Lockroy: van wetenschappelijke basis naar toeristisch museum

Brits kroonjuweel op Antarctica

Ooit was Port Lockroy een veilige haven voor walvisjagers, spionnen en wetenschappers. Vandaag is het een beschermd museum. *Eos* traceerde de geschiedenis van de Britse Zuidpoolbasis, die intussen wordt overstelpt door toeristen, ansichtkaarten en ... pinguïnpoep.

Of iemand Rick nog kent?', vraag ik wanneer ik voor de vijfde keer al voet zet op Goudier Eiland, een uit de kluiten gewassen rotspartij glibberig van de pinguïnguano. Rick Atkinson is een levende legende. De man hing hier zo'n dertig jaar rond en kende zijn pappenheimers. Ik herinner me ons gesprek tien jaar geleden: 'Eind vorige eeuw verwelkomden we hooguit enkele honderden toeristen per jaar. Nu krijgen we er tijdens de vier 'warme' maanden duizenden over de vloer. Ons eilandje ligt goed beschut en wordt beschermd door een microklimaat waardoor het driestromenkanaal minder snel dichtvriest.'

Het souvenirwinkeltje annex postkantoor van de Britse Zuidpoolbasis Port Lockroy (64° 49' Zuid - 63° 31' West) draaide toen al op volle toeren. Ook nu Atkinson op pensioen is, blijft het niet stil op de Britse hotspot in Antarctica. Vorig zomerseizoen deden maar liefst 19.500 toeristen de basis aan. Ze willen weten hoe het eraan toeging op een Britse wetenschappelijke Zuidpoolbasis anno jaren 1950, en ze droppen er hun 'ijskoude groetjes' in de knalrode brievenbus. In totaal zijn van hier al meer dan zeventigduizend ansichtkaartjes richting alle uithoeken van de wereld verstuurd.

De honderd Belgen van onze reisexpeditie klauteren de rotsen omhoog

naar het hoofdgebouw. De groep volgt het spoor van de Belgische baron-avonturier Adrien de Gerlache. Hij leidde tussen 1897 en 1899 de eerste Belgische Zuidpoolexpeditie met zijn zeilschip *Belgica* en ontdekte het Antarctische vasteland (zie kaderstuk 'Nationale Zuidpoolheld').

De wind zwelt aan tot 90 km/u en het sneeuwt. Het is voetje per voetje vooruit schuifelen om geen armen of benen te breken of pinguïnkuiksen te vertrappelen. Fotograaf Yan Verschuere duwt me een lading enveloppen in de handen. 'Meegekregen van verwoede stempelpverzamelaars en poolfanaten', legt hij uit. Of ik ze wil laten afstempelen en in de brievenbus proppen. 'Groetjes vanuit het meest fascinerende natuurgebied ter wereld.' Met wat geluk bereiken ze binnen zes weken hun bestemming.

Maar eerst ga ik op zoek naar Hannelore Cuypers. Het United Kingdom Antarctic Heritage Trust (UKAHT), dat het Britse erfgoed op het Antarctisch schiereiland voor verder verval behoedt, selecteerde uit meer dan 250 kandidaten voor het tweede jaar op zijn de Limburgse tandarts voor het team. Dit jaar is ze 'base leader'. Ze verhaalt met plezier de geschiedenis van het Britse kroonjuweel op Antarctica.

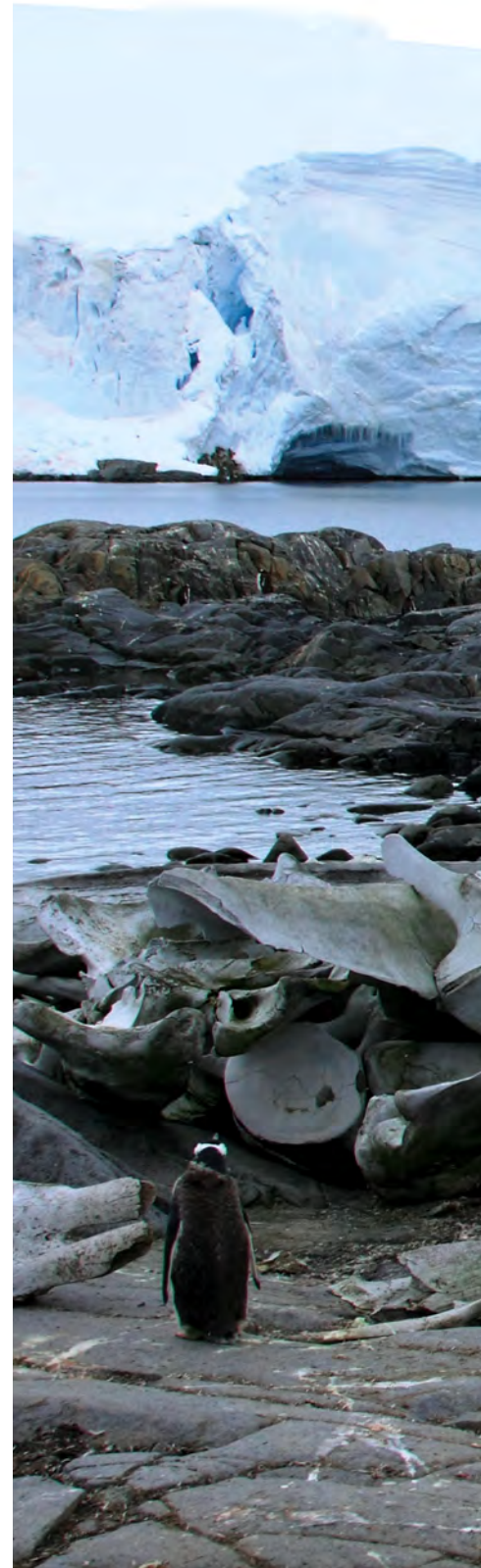
Walvisgenocide

Meer dan honderd jaar geleden - 19 februari 1904, om precies te zijn - ontdekte de Franse poolavonturier

Johan Van Praet

schrijft als freelancejournalist over wat hem raakt onderweg in de wereld.

Walviskeletten
op Jougla
Eiland, ooit
een natuurlijke
haven voor de
walvisvaarders.

Port Lockroy wordt vier maanden per jaar bemand. Daarna hebben de pinguïns vrij spel.

De basis heeft een gerestaureerd meteorologisch lab anno jaren 1950.

Whalers Bay op Deception Eiland. In werkelijkheid is het eiland een verzonken vulkaankrater.

Jean Charcot met zijn French Antarctic Expedition (1903-1905) de beschutte plek. Toen stond er nog geen knalrode brievenbus zoals vandaag. Men zette bakens uit waarin boodschappen werden achtergelaten. Met wat geluk werden die opgepikt door toevallige passanten, zoals walvisvaarders. Charcot gaf de natuurlijke haven de naam Lockroy naar een van zijn sponsors, de Franse politicus Etienne-Auguste-Edouard Lockroy. Goudier Eiland zelf kreeg de naam van de hoofdmachinist van het schip.

De zomer na zijn ontdekking leed Charcot met zijn expeditie-schip Français bijna schipbreuk. Met veel inspanningen bereikte hij opnieuw de beschutte plek, waar hij rustig kon ankeren en de schade herstellen. Nog eens vier jaar later keerde Charcot naar Port Lockroy terug. Deze keer om er wetenschappelijk onderzoek te doen. Tijdens die expeditie spotten ze ook walvissen. En dat klonk als muziek in de oren van de walvisvaarders die meer noordelijk op Deception Eiland gestationeerd waren.

Aangetrokken door de talrijke groepen walvissen, stoomden ze in 1911 met hun drijvende walvisfabriek van 4.643 ton, de *Solstrief* (Zonnestraal), en drie jachtschepen naar Port Lockroy. Op de rotsen van Goudier Eiland staat in wit geschilderd nog altijd goed leesbaar: '*Solstrief mooring 1912*'. De verroeste ijzeren ringen en kettingen verankerd in de rotsen getuigen van de plaatsen waar de schepen werden vastgeketend.

Op twaalf jaar tijd slachtten de walvisvaarders liefst 3.146 dieren af. De blubber verwerkten ze tot olie. Walvisolie was begin 20ste eeuw een kostbaar goedje en werd gebruikt als brandstof voor verlichting of als grondstof voor margarine. Vandaag is het nog altijd in trek bij Zwitserse horlogemakers. De olie behoudt zijn smerende eigenschappen immers ook bij vrieskoude.

De walvisjagers sleepten de afgeslachte dieren langs de fabriekschepen, waar ze drijvend op het water werden uitgebeend. Toen vanaf 1925 schepen met een 'slipway' of hellend dek werden ingezet, konden de karkassen op volle zee worden verwerkt en was er dus minder nood aan beschutte ankerplaatsen. In 1931 ver-

NATIONALE ZUIDPOOLHELD

Zou België ooit belangstelling gehad hebben voor Antarctica zonder baron-avonturier Adrien de Gerlache de Gomery? Hij was de man die de eerste wetenschappelijke expeditie naar Antarctica op touw zette.

Op het einde van de 19de eeuw was bijna de hele wereld in kaart gebracht. Op één grote witte vlek na, diep in het zuiden.

Britse, Amerikaanse en Russische ontdekkingsreizigers beweerden in 1820 als eersten de grenzen te hebben gezien van een barre wereld vol ijs en sneeuw.

Eén ding staat vast, het was een Belg die het Antarctische vasteland ontdekte. Tussen 1897 en 1899 leidde Adrien de Gerlache de eerste Belgische Zuidpoolexpeditie met zijn zeilschip, de Belgica (zie ook *Eos* nr. 7/8, 2018). In de vroege ochtend van 16 augustus 1897 voer de driemaster vanaf de Antwerpse Yacht Club de Schelde op. Een vloot van kleine schepen begeleidde de toen 31-jarige De Gerlache. Het had de jonge luitenant in de Koninklijke Belgische Marine jaren bloed, zweet en tranen gekost om de expeditie op touw te zetten. 'Het vertrek, dat was de verlossing, de ontsnapping ... en de onbegrensde hoop', schreef hij in zijn logboek.

Aan boord van het schip waren negentien personen, onder wie twee ontdekkingsreizigers die later wereldberoemd zouden

Archief familie de Gerlache de Gomery

worden: de Amerikaanse Frederick Cook die in 1908 zou beweren als eerste de Noordpool te hebben bereikt, en de Noor Roald Amundsen die in 1911 als eerste de geografische zuidpool bereikte.

Gevangen in het ijs

Tijdens zijn expeditie ontdekte De Gerlache een 190 kilometer lange zee-engte in Antarctica – de Gerlache Straat – en tal van nieuwe eilanden, kapen, baaien, zee-engtes, bergen en ... vasteland. Niet minder dan 89 plaatsen in Antarctica gaf hij een 'Belgische' naam, waaronder de eilanden Brabant, Antwerpen, Gent en Luik. In zijn drang om nog verder zuidelijk door te stoten, raakten de commandant en zijn bemanning gevangen in het pakij. Zo werden ze noodgedwongen de eersten die overwinterden onder de zuidpoolcirkel: een buitenkans voor de wetenschap. Of zoals De Gerlache het later uitlegde: 'Dankzij onze overwintering beschikt de wetenschap nu over meteorologische waarnemingen die uur na uur werden gedaan, een heel jaar lang, dus gedurende een volledige cyclus van 365 dagen.'

Na de overwintering vond het schip op 28 februari 1898 eindelijk een doorgang. Op 5 november 1899 onthaalde Antwerpen de Belgica met groot enthousiasme.

lieten de walvisvaarders Port Lockroy voor het laatst.

Top secret

Na Charcot gingen verschillende expedities, de een al beroemder dan de andere, voor anker bij Port Lockroy. De 1934-1937 Graham Land Expedition bouwde er zelfs een voorpost vanwaaruit John Rymill een goede plek kon scouten voor zijn basiskamp.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog vielen de Antarctica-expedities zo goed als stil. Behalve dan de missies van oorlogsmachten die het gebied militair-strategisch interessant vonden of er proactief hun soevereiniteitsrechten wilden verstevigen voor de naoorlogse periode. Naast de Duitsers lieten ook de Britten zich niet onbetuigd. In 1944 zette de Royal Navy de ultrageheime missie *Operatie Tabarin* op poten.

'Die was zo geheim dat zelfs de veertien militairen die erop uit werden gestuurd dachten dat ze naar warme, exotische oorden vertrokken. In hun uitrusting staken immers zonnebrillen', lacht Cuypers. 'Operatie Tabarin moest de Britten beschermen tegen mogelijke Duitse en Argentijnse

Vóór Port Lockroy een brievenbus kreeg, zetten bewoners bakens uit met boodschappen. Met wat geluk werden die opgepikt door passanten

territoriale claims op het gebied (*het Antarctisch Verdrag bestond toen nog niet, red.*) Bovendien vermoedden de Britten dat nazi-Duitsland afgelegen eilanden gebruikte als schuilplaats voor bevoorradingschepen en duikboten, die geallieerde schepen moesten kelderden.'

De Parijse nachtclub Bal Tabarin bood inspiratie voor de naam van de operatie en zinspeelde op de maandenlange duisternis van de poolnacht. 'Aanvankelijk werden zelfs de Amerikanen niet op de hoogte gebracht', aldus Leuan Hopkins, de archivaris van het British Antarctic Survey, de instelling die vandaag het wetenschappelijk onderzoek op de basis beheert. 'De Amerikanen waren toen sowieso al weinig opgezet met de Britse koloniale ambities'. Dit jaar

vieren de Britten trouwens de 75ste verjaardag van hun de mysterieuze operatie waarvan de hutten anno 1944 vandaag nog altijd dienstdoen, als museum welteverstaan.

Terug naar eind 1943, toen van de Falklands twee kleine oorlogsbodems van de Royal Navy koers zetten naar Antarctica, onder het bevel van luitenant James Marr. Die had in de jaren 1920 Ernest Shackleton op zijn *Quest*-expeditie vergezeld. Terwijl basis A op Goudier Eiland nog in opbouw was, vertrok op 13 februari 1944 al de eerste post. Het functionerende postkantoor, de telegraafdiensten en de meteorologische waarnemingen moesten de Britse territoriale aanspraken versterken.

Toch blijft het gissen naar de echte reden van de Operatie Tabarin

DETAILLE: HALSOVERKOP VERLATEN

Van de twaalf stations die het Britse rijk op Antarctica telde, restaureerde de United Kingdom Antarctic Heritage Trust behalve Port Lockroy nog vijf basissen: Damoy Refuge, Horseshoe, Stonington, Wordie en Detaille. De zes andere gingen onherroepelijk verloren. Ik herinner me nog levendig mijn nachtelijke landing op Detaille Eiland, 2 februari 2008. Het station was toen nog niet onder handen genomen. Ik schreef toen in mijn dagboek:

‘1u30 ’s nachts (66° 52’ Zuid – 66° 38’ West). Het is alsof de Britten eind jaren 1950 hun basis in ijstempo moesten verlaten. ‘Misschien werden ze verrast door de ijstdrift of dachten ze snel terug te kunnen keren’, gist expeditieleider Damon Stanwell-Smith. Kisten proviand en materiaal liggen buiten rond de barak verspreid. Half vermolmd hout, voedsel- en brandstofblikken doorgeroest. Binnen is de lectuur op de geïmproviseerde boekenplank verrassend goed bewaard gebleven. Je zou erger verwachten na vijftig jaar eenzaamheid en koude. Behalve de stapels blikken Sweet Pickles, zakjes plumpuddingpoeder, zeepblokken ... trekken vooral de rondslingerende papieren mijn aandacht. Het licht van mijn zaklamp dwaalt over stapels onsamenhangende telegramboodschappen en wetenschappelijke bevindingen. Alsjeblieft, laat me hier enkele dagen in mijn eentje snuffelen ... Ik moet met de laatste zodiac terug. Het is al na drieën.’

Terug in België ging ik op zoek naar de ware toedracht van de blijkbaar onverwachte aftocht. Detaille (HSM 83) ook wel Base ‘W’ genoemd, werd in 1956 opgericht als een Britse wetenschappelijke basis. Drie jaar later werd ze halsoverkop verlaten toen pakijns het bevoorradingsschip verhinderde proviand te leveren. Het team stapelde een minimum aan bezittingen en wetenschappelijke data op een hondenslede om zo op eigen kracht de 40 kilometer brede strook zeeijs tussen station en het schip te overbruggen.

Het duurde tot 2009 vooraleer de basis net als Port Lockroy het statuut kreeg van historisch waardevolle site: Historic Site and Monument N° 83. In 2010-2011 werden de twee gebouwen, noodhut, kennel en naar schatting meer dan vijfduizend artefacten beschermd tegen verder verval. Ze getuigen levensecht van hoe het er aan toe ging op een basis anno jaren 1950.

rin. De strenge geheimhouding deed zijn werk, en bovendien gingen met verloop van tijd veel documenten verloren. ‘Churchill was alvast tegen’, beweert Robert Bruton in *The Story of Port Lockroy*. ‘De vrees voor rivaliserende territoriale claims van Argentinië spreekt niemand tegen. Maar recent onderzoek suggereert dat desinformatie de ware achterliggende doelstelling was. De Duitsers moesten geloven dat de Britten hun marinecode nog niet konden kraken (dus moesten ze wel basissen bouwen om

het gebied in de gaten te kunnen houden, red.) Zolang de vijand dat geloofde, konden de Britten zonder veel argwaan hun plannen blijven monitoren.’

Historisch monument

Na de oorlog droeg defensie de basis over aan het British Antarctic Survey. Port Lockroy werd een wetenschappelijke basis waar vooral ionosferisch onderzoek (studie van de hogere atmosfeer) gebeurde, naast de observatie van het dierenleven. In 1962 werd de basis verlaten. ‘In het voordeel van

andere Britse basissen op het Antarctische schiereiland’, weet Cuypers.

‘Het duurde tot 1996 voordat een klein team schrijnwerkers Bransfield House, het hoofdgebouw, opnieuw restaureerde en renoveerde tot een museum. De locatie was immers het jaar voordien door het Antarctisch Verdrag erkend als een historisch waardevolle site: Historic Site and Monument No 61.’

Intussen staat Port Lockroy onder de voogdij van het UKAHT en wordt de basis enkel bemand tijdens de Zuidpoolzomer. Het museum groeide uit tot een van de drukstbezochte toeristische bezienswaardigheden op Antarctica. Je snuift er de authentieke sfeer op van een zeventig jaar oude basis.

Port Lockroy was toen nog overtuigd een mannenwereld. Daarvan getuigen de pin-uptekeningen in de slaapkamer. Ze werden pas in 2010 ontdekt, toen een recentere verflaag begon af te schilferen. Vermoed wordt dat de tekenaar de *glamour queens* overschilderde toen hij werd afgewisseld. Uit respect voor het nieuwe team. De meeste tekeningen werden trouwens op deuren geschilderd die in de winter als buitenluiken werden gebruikt. Zo wil het verhaal dat een Argentijnse visser die de tekeningen spotte, dacht dat de Britten een Antarctisch bordeel hadden geopend.

Ik neem afscheid van Cuypers, die eerstdaags start met de inventaris. ‘Nog een kleine maand en we laten de basis onbemand voor de winter. Het is van belang dat het eerstvolgende team de juiste voorraden bijheeft.’ Wij stomen door naar het onderzoeksstation Akademik Vernadsky Station. De Oekraïners kochten die op 7 februari 1996 voor één symbolische pond van de Britten, toen die hun teveel aan stations consolideerden. Vernadsky – onder de Engelsen Faraday Base – is een van de langste in functie. Beroemd ook, want hier werd in 1985 het groeiende gat in de ozonlaag ontdekt. En de basis kreeg ooit de titel ‘Beste bar in Antarctica’. Maar dat is een ander verhaal (zie *Eos* nr. 3, 2019). ■

Eos nam deel aan de reis naar Antarctica van Asteria Expeditions. www.asteriaexpeditions.be
Volg de blog van Port Lockroy op www.ukaht.org